

VADOVĖLIS – INTEGRUOTOJI MOKOMOJO KOMPLEKSO DALIS

Nijolė Žegūnienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva

El. paštas vvka@vv.vgtu.lt

Esamų mokomųjų užsienio kalbos dėstymo priemonių analizė, tarp jų – ir vadovėlių, parodė, kad tiek Lietuvoje, tiek užsienyje nėra tinkamo metodiškai pagrįsto mokomojo komplekso, kurio pamatas turėtų būti kompleksiškas vadovėlis. Esamos mokymo priemonės (vadovėliai, gramatikos, žinynai, chrestomatijos ir t. t.) turi trūkumų: 1) jos nėra pagrįstos lingvistiniu, metodiniu, psichologiniu ir didaktiniu požiūriais; 2) jose trūksta visų kalbinės veiklos rūšių koreliacijos; 3) jose nesiremama lingvistinės statistikos duomenimis.

Straipsnio apimtis neleidžia nagrinėti visų mokomojo komplekso rengimo aspektų, todėl apsisistota ties vadovėliu, kuris yra pagrindinė mokomojo komplekso dalis.

Reikšminiai žodžiai: mokomasis metodinis kompleksas, mokomoji priemonė, kompleksiškas vadovėlis, pagalbinės mokymo priemonės.

Įvadas

Užsienio kalbų metodikos moksle skiriamos tokios kategorijos kaip tikslai, turinys, mokomieji metodai ir mokomosios priemonės. Tai, kad ši metodika privalo turėti mokomųjų priemonių kompleksą, kurio pagrindą sudaro vadovėlis, pripažįsta visi, tačiau teorinis jo pagrindimas dar nepakankamai išstudijuotas, nėra praktinių jo sudarymo rekomendacijų.

Parengti užsienio kalbos vadovėlį yra labai svarbi ir sunkiai sprendžiama problema. Jį rengiant reikia išspręsti keletą uždavinių, jei norima, kad jis atitiktų programos ir gyvenimo reikalavimus. Metodininkų nuomone (Гез, Фоломкина 1992: 9–11), pagrindiniai reikalavimai būtų:

- 1) adekvati vadovėlio struktūra;
- 2) racionali kalbos dalykų atranka ir jų interpretavimo metodika;
- 3) tinkami vadovėlio tekstai;
- 4) moksliskai pagrįsta pratimų sistema;

5) tikslinga vadovėlio kalbos dalykų mokymosi, mokėjimo ir įgūdžių kontrolės sistema;

6) programinio mokymo dalykai;

7) darni garso ir vaizdo priemonių visuma.

Kadangi vadovėlis yra pagrindinė mokomojo metodinio komplekso dalis, t. y. jo branduolys, jis turi būti kompleksiškas, atspindėti mokymo metodikos sistemą, praktinį jos taikymą. Šiame straipsnyje aptariami tokie vadovėlio rengimo klausimai.

Tyrimo tikslas ir aktualumas – teoriškai pagrįsti užsienio kalbų mokomąjį vadovėlį ir patikrinti jį mokymo procese.

Tyrimo metodai: naudojamų užsienio kalbos vadovėlių analizė ir kritinis vertinimas, teorinis užsienio kalbų mokymo metodikos darbų studijavimas, lingvostatistinė vadovėlio leksikos ir gramatikos analizė.

Tiriamąo darbo analizė

Pastaruoju metu susidarė įvairių principinių nuostatų, susijusių su užsienio kalbų dėstymu. Jos turėjo atsispindėti vadovėliuose ir kitose mokymo priemonėse. Vieni metodininkai, remdamiesi metodinėmis šnekamosios kalbos ir rašytinės kalbos mokymo nuostatomis, kurios daugeliu atvejų yra skirtingos, tvirtino, kad reikia rengti du lygiagrečius vadovėlius: vieną rašytinei kalbai mokyti, kitą – šnekamajai kalbai ugdyti. Kiti, akcentuodami dviejų komunikacijos formų bendrumą, pabrėždavo vieno, unifikuoto, vadovėlio rengimo būtinumą. Jame būtų numatyta vienu metu mokyti tiek rašto, tiek šnekamosios kalbos, abiem atvejais remiantis tais pačiais kalbos dalykais. Dabar mokant daugumoje naudojamų vadovėlių atsispindi antrasis požiūris (Бим 1987: 23–26).

Užsienio kalbos mokymo vadovėliui keliaimi reikalavimai buvo nagrinėjami daugelyje mokslinių darbų. Apibendrinant galima būtų suformuluoti šiuos pagrindinius reikalavimus:

- 1) sistemingumas ir komplektiškumas;
- 2) atžvalga į mokymosi pakopą;
- 3) vadovėlio kalbos dalykų perimamumas;
- 4) atžvalga į gimtosios kalbos ypatumus;
- 5) moksliškai pagrįsta vadovėlio kalbos dalykų atranka;
- 6) komunikatyvusis mokomųjų dalykų kryptingumas;
- 7) koncentriškumas ir cikliškumas.

Didaktikos požiūriu mokomojo-auklėja-mojo darbo struktūra sudaro dviejų pakopų sistemą:

- 1) sistemos dalis, tvarkanti mokinio veiklą ir dažniausiai randanti išraišką vadovėliuose ir kitose mokymo priemonėse;
- 2) antroji sistemos dalis, reguliuojanti dėstytojo darbą specialiąja metodine priemone.

Sistemingumas raudona gija pereina per mokomųjų dalykų turinį ir jų struktūrą, pratimų tipologiją, jų nuoseklumą ir perimamumą, mokymo būdus ir metodus.

Atžvalga į mokymosi etapo ypatumus

Visi mokymosi etapai ir vidurinėje, ir aukštojoje mokykloje tarpusavyje skiriasi ne tik tekstų apimtimi ir pratimų kiekiu. Jie pasižymi specifinėmis lingvistinėmis, psichologinėmis ir metodinėmis savybėmis, į kurias reikia atsižvelgti rengiant mokymo priemones konkrečiam darbo etapui.

Lingvistinės ypatybės glūdi pačiuose kalbos dalykuose, atrenkant leksikos, gramatikos ir fonetikos modelius, kurių reikia išmokti. Atsižvelgtina taip pat ir į psichologinius ypatumus. Intelektualios galimybės, gebėjimas apibendrinti ir analizuoti, vizualios ir akustinės atminties lavinimas yra nuolatinis ir dinamiškas procesas, todėl atžvalga į tai yra būtina.

Vadovėlio **mokomųjų dalykų perimamumas**. Mokomųjų tekstų ir pratimų perimamumo reikia prisilaikyti visais mokymosi etapais. Vadovėlį reikia parengti taip, kad nauji tekstai remtųsi jau buvusiais mokymo procese. Tuomet nauji tekstai, pagrįsti jau anksčiau skaitytaisiais, kartotų ir įtvirtintų išminktą mokomąją medžiagą ir toliau lavintų adekvačius mokėjimus ir įgūdžius.

Atžvalga į gimtąją kalbą. Šis reikalavimas materializuojamas atrenkant mokomuosius vienetų bei rengiant tam tikrus pratimus, kitaip tariant, atrenkant kalbos dalykus ir kalbinės komunikacijos modelius, taip pat rengiant pratimų rūšis. Itin daug dėmesio kreiptina į tuos dalykus, kurių gimtojoje kalboje apskritai nėra arba jie iš esmės skiriasi nuo užsienio kalbos dalykų.

Moksliškai pagrįsta vadovėlio kalbos dalykų atranka. Metodininkai teigia (Пахманов 1984: 53–59), kad netikslinga perkrauti vadovėlį kalbos dalykais. Būtent todėl mokomųjų dalykų minimumo atranka bei kalbinių mokėjimų determinuotumas yra būtini dalykai. Yra visos sąlygos, kad, remiantis mokslo laimėjimais, būtų galima griežtai laikytis mokomųjų dalykų atrankos principo.

Komunikatyvusis mokomųjų dalykų kryptingumas. Yra žinoma, kad anksčiau dau-

gelyje vadovėlių vyravo tekstai ir pratimai. Jų paskirtis buvo padėti išmokyti mokomąją kalbą medžiagą. Neneigdami mokomųjų dalykų išmokymo svarbos, metodininkai teigia (Павлов 1987: 91–97), kad nuo pat darbo pradžios reikia nuolat didinti pratimų ir tekstų, kurių tikslas yra komunikatyviųjų mokėjimų ir įgūdžių ugdymas ir paskesnis jų įtvirtinimas, lyginamąjį svorį.

Koncentriškumas ir cikliškumas. Koncentriškas mokomųjų dalykų pateikimas mokymo priemonėse yra seniai žinomas. Ypač tai pasakytina apie kalbos gramatiką. Šiuo atveju vieno ir to paties gramatikos dalyko koncentriškai buvo mokomasi daug kartų, kiekvieną sykį didinant gramatikos dalyko apimtį, t. y. jo giluminę struktūrą. Šio principo laikomasi jo neabsoliutinant ir šiuo metu dėstant gramatiką.

Cikliškumas yra palyginti naujas vadovėlių rengimo reikalavimas. Prisilaikant jo, mokomoji medžiaga grupuojama ciklais, unifikuotomis struktūromis.

Išnagrinėjusi reikalavimus vadovėliui, norėčiau pereiti prie vadovėlio struktūros.

Mūsų mokslinės literatūros analizė (Методические указания 1987: 17–37) rodo, kad kompleksiška aukštosios nefilologinės mokyklos užsienio kalbos vadovėlių turėtų sudaryti:

- 1) studento knyga;
- 2) papildomo, savarankiško skaitymo knyga;
- 3) garso įrašai ir garso bei vaizdo priemonės;
- 4) dėstytojo knyga.

Studento knygą turėtų sudaryti:

- 1) informacijos šaltiniai;
- 2) kalbos mokėjimo ir įgūdžių ugdymo metodikos dalykai.

Šaltiniai turėtų būti:

- 1) spausdinti tekstai;
- 2) minimali vadovėlio leksika;
- 3) gramatikos dalykai: ugdomųjų skaitymo įgūdžių, gramatikos taisyklių ir gramatikos struktūrų visuma, šnekamajai kalbai priskiriami tipiškai gramatikos struktūrų modeliai.

Metodikos dalykai, kuriais naudodamasis mokslas plėtojasi reikiama linkme, turėtų būti šie:

- 1) pratimai mokomajai temai įprasmingi ir išmoksiams dalykams įtvirtinti;
- 2) aktyvinamoji kalbos dalykų sistema (pratimai, ugdantys komunikatyviuosius gebėjimus, taip pat kalbos vartojimo įgūdžius);
- 3) kalbos dalykų mokymo kontrolės sistema.

Skaitinių knyga yra sudedamoji kompleksiško vadovėlio dalis. Ji turi padėti išmokyti kuo daugiau žodžių ir lavinti bendruosius teksto supratimo įgūdžius. Knygos tekstai rengtini taip, kad juose nuosekliai gausėtų reikiamos informacijos. Skaitinių tekstų tematika ir gramatikos dalykai turėtų būti glaudžiai susiję su pagrindinio vadovėlio tekstais ir gramatika.

Garso įrašai ir garso bei vaizdo priemonės turėtų būti:

- 1) su tekstu ar be jo atliekamų laboratorinių darbų fonogramos;
- 2) vadovėlio teksto fonogramos;
- 3) kalbos supratimo iš klausos mokymo priemonės – tekstų fonogramos ir pratimai;
- 4) šnekamosios kalbos pratimų filmai ir diafilmai;
- 5) interpretuojamosios diktoriaus skaitomų tekstų fonogramos ir pratimai.

Dėstytojo knygą turėtų sudaryti:

- 1) spausdinti vadovėlio garso įrašų bei vaizdo priemonių tekstai;
- 2) mokomieji informacinio skaitymo (auditorijoje) tekstai;
- 3) teksto interpretacijos pratimai, užduotys, skatinančios iš anksto neparengtą diskusiją ir ugdančios monologinę kalbą, taip pat įgūdžių ugdymo kontrolės pratimai.

Vadovėlio žodyno struktūra ir apimtis

Vadovėlio žodyne turėtų būti 2 500 naujų žodžių (Берман 1980: 42–61). Žodynas, mūsų nuomone, turėtų būti koncentriškas. Jo branduolys yra pagrindinė žodžių grupė – „atraminiai žodžiai“. Svarbus yra kiekybinis ir kokybinis žodžių santykis. Remdamasi lingvistinės statistikos duomenimis, į vadovėlio žodyno minimumą siūlau

įtraukti 900 „atraminių žodžių“. Jie išmoktini aktyviai, t. y. reproduktyviai. 1 600 žodžių išmoktini receptyviai.

Kokybiniai žodžių kriterijai:

- 1) tarnybiniai žodžiai;
- 2) bendrųjų mokslų ir bendroji technikos leksika;
- 3) bendrieji žinomo funkcinio stiliaus žodžiai;
- 4) specialioji leksika, t. y. terminologija.

Tyrimai parodė, kad mokomojo specialybės žodyno minimumą sudaro 2 500 žodžių: 100–150 tarnybinių žodelių, 400–500 terminų, kiti priklauso anksčiau minėtosioms žodžių grupėms.

Kitas klausimas yra gramatikos dalykų atranka pagal mokomuosius tikslus: receptyvių ir reproduktyvių kalbos mokėjimą. Vadovėlio gramatikos dalykai pateiktini taip, kad jie laiduotų mokslo ir technikos literatūros supratimą (Carroll 1991: 71–76). Kaip parodė stebėjimai, prie gramatikos atrankos kriterijų tiek receptyviajam, tiek reproduktyviajam mokėjimui ugdyti, be gramatikos dalykų dažnumo, turėtų būti priskirtas ir gramatinių dalykų būdingumas vienam ar kitam funkciniam stiliui:

- 1) paplitimas to stiliaus tekstuose;
- 2) gramatikos dalyko mokymosi sunkumai ir galimybės tai identifikuoti tekste.

Sudarant gramatikos dalykų, būtinų mokant šnekamąją kalbą sąrašą, turimas galvoje rašytinės ir šnekamosios kalbos santykis. Profesionalaus, dalykinio ir mokslinio bendravimo procese šnekamosios kalbos formos (pranešimai, pareiškimai, replikos) tiek turiniu, tiek kalbos dalykais mažai skiriasi nuo rašytinės kalbos formos (Илѣпова 1976: 22–27).

Skaitomoji gramatika yra visuma taisyklių, kurias taikant atpažįstami žodžių junginių ir sintaksės struktūrų dalykai, ir jie siejami su prasme.

Šnekamosios kalbos gramatika yra taisyklių visuma, nurodanti, kaip gramatikos dalykus konkrečia forma vartoti, derinti generuojant pasakymus. Šie dalykai turėtų būti svarbūs vadovėlių autoriams.

Išvados

1. Užsienio kalbų mokymo metodikos darbų studijavimas bei esamų mokymo priemonių analizė parodė, kad nei Lietuvoje, nei užsienyje nėra kokybiškai parengtų vadovėlių nefilologinei aukštajai mokyklai.
2. Esami vadovėliai nesudaro darnios mokymo sistemos, jie nėra tarpusavyje susiję, nepakankamai pagrįsti metodikos, mokomosios psichologijos ir lingvistikos dėsniniais.
3. Mokymo sėkmę ir deramą kalbinės kompetencijos išugdymą gali laiduoti tik mokomasis metodinis kompleksas, kuris padėtų atsižvelgti į keliamus reikalavimus rengiant mokomąsias priemones.
4. Mokomojo metodinio komplekso pagrindas yra vadovėlis. Jis, kaip rodo metodikos mokslo tyrinėjimai, turėtų būti toks, kad:
 - a) sudarytų kalbos mokymo metodikos sistemą;
 - b) būtų susijęs su mokymo tikslais, turiniu ir metodais;
 - c) laiduotų našų darbą konkrečiu kalbos aspektu;
 - d) garantuotų grįžtamąjį mokymo proceso dėstytojo kontrolės galimybių ryšį;
 - e) turėtų pakankamą skaičių kiekvienos kalbinės veiklos rūšies mokymo dalykų, kurių atranka paremta lingvistine statistika;
 - f) jo vidinė struktūra būtų paremta mokymo proceso logika.
5. Mokymo dalykai vadovėlyje būtų pateikti prisilaikant bendrosios metodikos ir mokomosios psichologijos reikalavimų ir būtų išdėstyti taip:
 - a) prezentacija;
 - b) supratimo kontrolė;
 - c) pratimai, skirti pirminiam mokėjimui ir įgūdžiams ugdyti.

Literatūra

Carrol, J. 1991. *The study of Language*. London.

Берман, И. 1980. *Методика обучения английскому языку*. Москва: Высшая школа.

Бим, Б. 1987. *Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника*. Москва: Просвещение.

Гез, Н.; Фоломкина, С. 1992. *Методика обучения иностранным языкам*. Москва: Высшая школа.

Методические указания к составлению учебника иностранного языка. 1987. Москва: Просвещение.

Пассов, Е. 1987. *Основы методики обучения иностранным языкам*. Москва: Русский язык.

Рахманов, И. 1984. *Очерки по методике обучения немецкому языку*. Москва: Высшая школа.

Щерба, П. 1976. *Преподавание иностранных языков*. Москва: Просвещение.

THE COURSEBOOK AS THE INTEGRATED PART OF THE TEACHING COMPLEX

Nijolė Žegūnienė

The paper considers some theoretical problems associated with the analysis of the coursebooks for teaching English for specific purposes. The author surveys scientific literature on the problem and the available coursebooks, stating that there are only a few good coursebooks for higher technical schools both in Lithuania and abroad.

The author believes that the main shortcomings are as follows: 1) coursebooks are not adapted for higher technical schools methodically, psychologically and didactically; 2) they lack the required correlation between the varieties of linguistic activities; 3) teaching materials are not always based on statistical data and research.

The aim of this present paper is to suggest effective methods of solving these problems. Practical recommendations concerning the preparation of quality coursebooks based on firm scientific principles for higher technical schools are presented.

Keywords: methodical teaching complex, teaching aids, complete coursebook, supplementary teaching aids.

Įteikta 2007-05-18; priimta 2007-05-23